

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ІВАЩУК ІРИНА ОЛЕГІВНА

УДК 339.543

МИТНА ДОКТРИНА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті
Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Юрій Сергій Ілліч,
Тернопільський національний економічний
університет Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри міжнародних фінансів, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Будкін Віктор Сергійович,
Інститут світової економіки і міжнародних відносин
Національної академії наук України, головний
науковий співробітник

доктор економічних наук, доцент
Мельник Тетяна Миколаївна,
Київський національний торговельно-економічний
університет Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри міжнародної економіки

доктор економічних наук, професор
Якубовський Сергій Олексійович,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки
України, завідувач кафедри світового господарства і
міжнародних економічних відносин

Захист відбудеться 26 березня 2010 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, корпус 11, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

Автореферат розісланий 24 лютого 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к.е.н., доцент

О.П. Дудкіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалії сьогодення показали, що інституційні зміни в регулюванні міжнародного торговельного співробітництва країн докорінно трансформували систему принципів, закономірностей та інструментів впливу на їх економічну активність. Втілення завдань щодо нового порядку лібералізації міжнародної торгівлі за допомогою інструментів митної політики відбулося у середині ХХ ст., наслідком чого і стало створення Світової організації торгівлі. Проте на початку ХХІ ст. пропаговані в той час ідеї єдності та консолідації зазнали нищівної критики через неспроможність СОТ вирішити питання узгодження інтересів країн, різних за рівнем економічного розвитку. З огляду на те, що сучасне суспільство ґрунтоване на еволюційному зростанні, важливо врахувати ступінь готовності окремих національних економік, а також їхніх угруповань до реформаційних процесів у зовнішньоекономічній, в тому числі й митній, сфері.

Вибір концепцій реалізації митної політики окремої країни є вкрай суперечливим за наслідками процесом, адже вони, побудовані тільки на національних пріоритетах або, навпаки, на їх суттєвому ігноруванні, не отримали практичного підтвердження. Митна політика є чи не єдиним реальним напрямком впливу держави на внутрішні тенденції соціально-економічного розвитку за умови зростання відкритості національних економік та посилення викликів глобалізації. За такого підходу зрозумілі спроби країн об'єднуватися у митні альянси, щоби спільними зусиллями розв'язати проблеми, пов'язані із митним співробітництвом. Разом з тим, новітні напрямки розвитку митної політики повинні враховувати й ступінь залучення країн у глобалізаційні процеси.

Глобалізація як панівна ідея та об'єктивний процес останніх десятиліть уже засвідчила, що самотужки країни не спроможні вирішити проблемні питання застосування тарифних та нетарифних інструментів для регулювання міжнародної торгівлі, але й, водночас, не можуть забезпечити виконання взятих зобов'язань як члени СОТ. Підтвердженням цього стали результати останніх перемовин між країнами-членами СОТ щодо узгодження тарифних позицій.

Одне з головних місць у побудові нової системи взаємодії країн належить формуванню митної доктрини, яка потребує впровадження нових підходів до узгодження інтересів країн у митній сфері, адже для більшості з них питання розроблення стратегії митної політики та її втілення на практиці є особливо актуальними, оскільки стосуються основних аспектів їх генезису та функціонування у глобальному просторі. Безперечно, поглиблення процесів глобалізації буде залежати від результативності та ефективності реалізації митної доктрини на засадах недискримінації та транспарентності.

Дослідженню проблем взаємодії країн в умовах глобалізації, в т.ч. в рамках СОТ, та її різним аспектам присвятили праці такі зарубіжні і вітчизняні науковці-економісти, як У. Андерсен, У. Бек, О. Барановський, О. Білорус, В. Будкін, І. Валлерстайн, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, С. Долгов, Т. Кальченко, А. Кредісов, В. Козюк, П. Кругман, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, Т. Мельник, А. Мокій, В. Новицький, С. Осика, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, В. Пятницький, Є. Савельєв, В. Сіденко, С. Соколенко,

О. Сохацька, Дж. Стігліц, А. Філіпенко, І. Школа, О. Шнирков, Т. Циганкова, С. Якубовський та ін.

В Україні проблемні аспекти реалізації митних інтересів країн, а також стратегії розвитку національної митної політики досліджували вчені І. Бережнюк, А. Войцещук, О. Гребельник, І. Гладій, А. Даниленко, М. Каленський, С. Ківалов, А. Крисоватий, П. Пашко, Д. Приймаченко, В. Чорний, С. Юрій та ін.

Проте, незважаючи на вагоме наукове надбання, ці дослідження є певною мірою фрагментарними. Недостатньо розроблені питання узгодження інтересів країн в процесі застосування інструментів митної політики відповідно до власного потенціалу і вимог світових економічних тенденцій, зокрема в напрямку спрощення митних процедур та лібералізації умов перетину митного кордону. Подальшого системного і комплексного вивчення потребують також питання митної доктрини, її структурування та з'ясування особливостей реалізації національних інтересів у процесі формування останньої, узгодження при цьому інтересів країн з їхніми потребами з урахуванням впливу нестійкого економічного середовища; визначення закономірностей універсального характеру та національної ідентичності у застосуванні країнами митних інструментів. Для України ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку із нещодавнім вступом до СОТ та складними процесами інтеграції у європейський економічний простір. Наукова й практична значущість розв'язання означених проблем та недостатнє їхнє висвітлення у науковій літературі зумовили актуальність теми дисертації і логіку викладення її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету. Основні положення й висновки дослідження відображені в таких науково-дослідних темах: «Оптимізація теоретичних та практичних аспектів фінансового забезпечення економічного зростання в Україні» (державний реєстраційний номер 0103U007682), де автору належить розділ «Митна доктрина глобального простору»; «Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України» (державний реєстраційний номер 0106U000521) – розділ «Митна політика: умови становлення та перспективи розвитку в глобальному середовищі»; «Розробка комплексу моделей розвитку та регулювання фінансово-бюджетних відносин» (державний реєстраційний номер 0106U000519) – розділ «Економетричне моделювання комплексного аналізу і прогнозування митних процесів»; «Міжнародні фінанси в ХХІ столітті: глобальна парадигма та домінанти розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000043) – розділ «Регулятивні механізми та координація міжнародної фінансової політики у глобальному фінансовому середовищі»; «Дослідження тенденцій в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю за умов глобалізації» (державний реєстраційний номер 0107U000042) – автору належать розділи «Теоретичні підходи до розвитку та управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах глобалізації», «Прагматизм управління та активізації ЗЕД в умовах глобалізації», «Новітні підходи до управління ЗЕД в умовах глобалізації».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є теоретико-методологічне обґрунтування формування митної доктрини глобального простору та розроблення на цій основі пріоритетів розвитку національних митних доктрин з урахуванням закономірностей їх функціонування у ньому, в тому числі й вироблення практичних рекомендацій щодо реалізації митної доктрини України.

Реалізація мети зумовила необхідність постановки і вирішення таких завдань:

- розкрити особливості архітектоніки глобального простору для ідентифікації аксіологічних передумов функціонування країн із визначенням особливостей позиціонування країн із різним рівнем економічного розвитку;
- обґрунтувати сутність митної доктрини та виявити нові структурні елементи і закономірності її розвитку в умовах глобалізації для обґрунтування концепції її реалізації;
- уточнити сутність митної політики як домінанти митної доктрини, рушійні сили і чинники її формування для встановлення специфіки реалізації в умовах глобальних змін;
- узагальнити концептуальні засади реалізації митної доктрини у глобальному просторі, простежити їхню еволюцію з метою визначення перспектив застосування країнами митно-тарифних інструментів;
- виявити специфіку позиціонування країн із ознаками відкритої економіки у глобальному просторі для оцінки впливу глобалізації на їх активність;
- проаналізувати глобальний економічний простір в умовах утворення митних альянсів, у т. ч. Світової організації торгівлі, для виявлення парадоксів та перспектив їх подальшого функціонування;
- визначити наслідки тарифного захисту національних економік для з'ясування напрямків конвергенції митних відносин та їх ролі у цих процесах;
- встановити стадії виникнення ризиків у митній справі для обґрунтування рівнів управління ними;
- ідентифікувати параметри, що відображають формування митної доктрини на національному рівні, для визначення їх впливу на макроекономічні показники;
- розкрити діалектику реалізації митної доктрини на національному рівні, зокрема України, та визначити основні протиріччя між економічним розвитком і митною політикою для обґрунтування впливу митно-тарифного регулювання на розвиток соціально-економічних процесів в країні;
- окреслити основні принципи реалізації моделі митної логістики у глобальному просторі щодо підвищення якості управління ризиками;
- розробити напрями трансформації митних ініціатив в умовах кризових явищ, щоби обґрунтувати практичні рекомендації для узгодження інтересів країн в контексті формування і реалізації митної доктрини.

Об'єктом дослідження є процес формування і реалізації митної доктрини в глобальному просторі.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування та просторового розвитку митної доктрини як системного явища з відповідними принципами й закономірностями реалізації.

Методи дослідження. У процесі вивчення митної доктрини глобального простору застосовано сукупність методів наукового пізнання, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. У науковій роботі використано методологію системного аналізу митної доктрини, що дало можливість проаналізувати і узагальнити напрацювання класиків економічної думки й сучасних дослідників міжнародної торгівлі та митної політики і застосувати ці знання для виявлення особливостей економічного розвитку національних економік.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи: наукової абстракції; логіко-семантичний – для розкриття змісту окремих категорій, зокрема «глобалізація», «глобальний простір», «митна політика», «митна доктрина»; економетричні – для виявлення залежності (кореляційного зв'язку) між окремими елементами митної доктрини; методи кластерного, регресійного та факторного аналізу; порівнянь – для виявлення закономірностей, відмінних рис і особливостей функціонування країн у глобальному просторі; абстрактно-логічний – із метою узагальнення теоретичних положень, установлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків; історичний – у дослідженні генезису й розвитку митної політики та її основних форм; структурно-функціонального аналізу – для визначення чинників, що формують національну митну доктрину; статистичних порівнянь для виявлення позицій країн у глобальному просторі.

Інформаційною базою дослідження слугували: праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативно-правові акти з питань митної політики, статистичні матеріали Державної митної служби України, Міністерства економіки України, офіційні публікації Державного комітету статистики України та міжнародних організацій (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації й інших).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методологічних положень формування митної доктрини глобального простору, визначенні основних тенденцій й закономірностей та виробленні рекомендацій щодо інтеграції національної митної доктрини України у глобальні процеси.

Основні положення, які визначають наукову новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- визначено сутність митної доктрини як системи теоретико-концептуальних принципів і положень формування та реалізації напрямків взаємодії країн у процесі регулювання зовнішньоекономічних потоків для забезпечення збереження системи інтересів, сформованої в межах країни, та їх узгодження в глобальному просторі, що дало змогу обґрунтувати основні рівні реалізації, а відповідно і закономірності формування митної доктрини; у цьому контексті запропоновано багаторівневу структуру митної доктрини глобального простору виходячи із системного підходу

до її функцій, цілей, елементів, що дозволило визначити адаптивні схеми збереження національних інтересів у митному середовищі глобального простору;

- розроблено структурно-логічну схему впливу сегментів митної доктрини на макроекономічні показники, що дало змогу сформувати теоретико-методологічні засади оцінювання головних параметрів формування та реалізації митної доктрини на національному рівні у взаємозв'язку з тенденціями її впливу на результативний показник валового внутрішнього продукту країн-членів Світової організації торгівлі. Це дозволило провести сегментацію глобального простору за обраними значимими параметрами та здійснити позиціонування країн;

- проведено типологізацію країн-членів СОТ за обраними для дослідження тарифними характеристиками, на основі чого визначено спільні та відмінні риси у захисті ними національних пріоритетів розвитку, виявлено умови та тенденції координації їхньої митної політики відповідно до вимог СОТ у частині застосування тарифних інструментів. Це дозволило з'ясувати проблемні напрямки у діяльності Світової організації торгівлі та визначити шляхи їх вирішення через узгодження національних інтересів країн-членів; аргументувати доцільність спрощення умов торгівлі між країнами-членами митних альянсів;

удосконалено:

- теоретичні засади конвергенції митних відносин у глобальному просторі в умовах ризику та невизначеності, що дало змогу сформулювати напрямки гармонізації та спрощення митних процедур на основі вимог Кіотської конвенції й обґрунтувати роль інформаційних технологій у вказаних процесах на прикладі запровадження електронного декларування товарів. На відміну від існуючих підходів, визначені напрямки враховують як безпосередньо процедури митного оформлення і контролю, так і ті, що передують його проходженню і здійснюються уже після розміщення товарів у відповідний митний режим;

- трактування митної політики, яку запропоновано розуміти як систему напрямків гармонізації та консолідації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та інших потоків із збереженням національних інтересів країн, з обґрунтуванням основних принципів та інструментів; на відміну від існуючих підходів авторське визначення дозволяє розглядати митну політику як домінанту митної доктрини, яка реалізується не лише на національному, але й наднаціональному та глобальному рівнях;

- методологічний підхід до управління ризиками в митній справі в умовах гармонізації митних відносин з метою підвищення ефективності структурних процедур митного оформлення та контролю на основі розробленої схеми управління ризиками та деталізації стадій їх виникнення у процесі переміщення товарів і предметів через митний кордон країни, що дозволило виявити значимі фактори впливу на прийняття рішень суб'єктами ЗЕД на кожній з них;

- механізм модифікації тарифного навантаження на сектори економіки щодо «зв'язаних» тарифів у країнах-членах СОТ, яке дало змогу визначити підходи до процедури узгодження тарифних ліній у практиці СОТ і вказати на особливості його застосування економічно розвиненими країнами та країнами, що

розвиваються, при цьому підтверджено вплив зміни обраного (за вимогами СОТ) розміру коефіцієнту зниження на рівень «зв'язаних» тарифів, а відповідно і на захист національних інтересів;

дістало подальшого розвитку:

- розкриття сутності глобалізації, в результаті чого останню визначено як процес новітньої економіки, що показує ступінь залучення всіх країн світу та інтенсифікацію їх активності у об'єктивно існуючому відтворювальному просторі, виходячи із ступеня участі у міжнародному поділі праці. Це дало можливість обґрунтувати, що економічний простір не змінює порядку свого існування, а залишається навіть при зміні господарських параметрів, відповідно він є не умовою існування країни, а її середовищем, де вона реалізує свою економічну потужність відповідно до рівня розвитку технічної оснащеності та наукового потенціалу;

- обґрунтування діалектики основних концепцій митної політики в глобальному просторі, зважаючи на зростання відкритості національних економік та їхньої вразливості до зовнішніх загроз, які посилюються в умовах світової економічної кризи. На основі ґрунтовного й системного аналізу акцентовано на поглибленні протиріччя реалізації основних концепцій в умовах нестабільності, на основі чого визначено напрямки зміни застосування митних інструментів у практиці країн;

- виявлення сучасних тенденцій реалізації митної доктрини на національному рівні на прикладі України, що дало змогу з'ясувати основні протиріччя у її формуванні та реалізації в контексті узгодження фіскального та регулюючого впливу на соціально-економічні процеси в країні, і відповідно узагальнити їх наслідки та окреслити напрямки реалізації митної доктрини, враховуючи економічне позиціонування України у глобальному просторі;

- розроблення стратегії інституційної структури функціонування системи митних органів України, в якій враховано основні показники їхньої діяльності на основі проведеного кластерного аналізу для митниць за обраними параметрами, що відображають проходження товарних потоків через ці митниці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони дають можливість розвинути теоретичні та методологічні підходи до формування митної доктрини глобального простору в умовах нестійкого економічного середовища. Висновки і рекомендації дисертаційної роботи мають практичне значення щодо стратегічних напрямків розвитку митної взаємодії між країнами та формування національної митної доктрини України.

Пропозиції автора щодо вдосконалення законодавства у сфері митної справи в Україні використані Комітетом Верховної Ради України з питань податкової та митної політики при розробленні проекту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України» (довідка № 006-1/09 від 15. 01. 2009 р.). Рекомендації з оптимізації структурної організації митних органів України, вдосконалення системи аналізу та управління ризиками в митній справі використані Державною митною службою України в ході реалізації завдань з контролю за дотриманням законодавства України з питань митної справи і захисту економічних інтересів

(довідка №11/5-8794 від 14. 09. 2009 р.).

Основні положення дисертаційної роботи увійшли у цикл наукових праць «Формування та реалізація новітньої митної парадигми в Україні», за який автора нагороджено премією Президента для молодих учених 2006 року (довідка Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки № 429 від 11. 09. 2009 р.).

Основні теоретичні положення наукового дослідження використовуються у навчальному процесі за програмою підготовки магістрів у Тернопільському національному економічному університеті при викладанні дисциплін «Митна справа», «Митні розрахунки і звітність», «Світові торгові системи» (довідка № 126-15/2232 від 1.10. 2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що винесені на захист, дисертант отримала самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й методологічні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах і круглих столах: «Проблеми економічної інтеграції України в ЄС: європейські студії» (м. Ялта–Лівадія–Форос, 2000 р.), «Економічні проблеми ринкової трансформації України» (м. Львів, 2002 р.), «Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи її вирішення» (м. Дніпропетровськ, 2003 р.), «Сучасні технології виробництва в розвитку економічної інтеграції та підприємництва» (м. Хмельницький, 2003 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті» (м. Тернопіль, 2004 р.), «Науковий потенціал майбутнього на шляху до європейської інтеграції» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), «Україна у світовій економічній спільноті» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), «Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці» (м. Тернопіль, 2004 р.), «Расширение Европейского Союза и Республика Беларусь на новой границе» (Білорусь, м. Мінськ, 2004 р.), «Розвиток фінансової системи України в умовах економічних трансформацій» (м. Вінниця, 2006 р.), «Ломоносов-2006» (Росія, м. Москва, 2006 р.), «Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» (м. Тернопіль, 2007 р.), «Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2008 р.), «Модернизация на икономиката-макроикономически, финансови и социальни аспекти» (Болгарія, м. Свіштов, 2008 р.), «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 2008 р.), «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки» (м. Рівне, 2009 р.).

Публікації. Основні наукові положення дисертаційної роботи опубліковано у 53 наукових працях, у тому числі: в одноосібній монографії (17,7 д.а.) та одній колективній монографії, в якій автором особисто належить 1,5 д.а., чотирьох навчальних посібниках, а також у 25 статтях у фахових наукових виданнях

(особисто автору належить 10,6 д.а.), 5 статтях в інших наукових виданнях, 16 тезах науково-практичних конференцій. У загальному обсязі наукових праць автору належить 67,82 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, 20 додатків на 170 сторінках і списку використаних джерел з 519 найменувань на 48 сторінках. Загальний обсяг дисертації 622 сторінки машинописного тексту, з яких 403 сторінки основного тексту, що містить 45 таблиць та 90 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретико-концептуальні основи формування митної доктрини глобального простору**» розглянуто концептуальні основи глобалізації, сутність і архітектуру глобального простору, визначено аксіологічні передумови позиціонування країн та розкрито роль митної доктрини у розвитку глобального простору, проаналізовано основні чинники формування і структурні елементи митної доктрини, узагальнено концептуальні засади її реалізації у глобальному просторі та визначено перспективи розвитку.

Відмінною рисою розвитку людства наприкінці ХХ ст. виступила глобалізація, але не лише як предмет наукових досліджень та численних дискусій, а й як вектор перспективного і водночас результативного багатоматного міжкраїнного співробітництва. Проведений аналіз дав підстави стверджувати, що стратегія глобального розвитку, запропонована міжнародними інституціями, виявилася недостатньо розробленою й адаптивною, змінивши, разом з тим, традиційне сприйняття позиціонування країн у глобальному просторі.

Багатоаспектна і тривала полеміка щодо сутності глобалізації підтвердила неможливість досягнення консенсусу щодо вирішення глобальних проблем. За результатами аналізу різноманітних підходів до дефініції «глобалізація» визначено, що особливістю обґрунтування її сутності, на відміну від інших явищ або процесів, є те, що всі наукові дослідження цієї проблеми можна розмежувати за двома напрямками вивчення: з боку дослідників-прихильників, які акцентують увагу на її перевагах, чи науковців, котрі визнають глобалізацію лише як чинник виникнення загроз для розвитку людства.

З'ясовано історичні аспекти розвитку процесів глобалізації, які з діалектичної точки зору розкривають її гносеологічні та онтологічні засади, дали змогу виокремити спільні для основних етапів розвитку людства об'єднавчі ідеї і властиві лише кожному з них відмінні риси. Доведено, що глобалізація має глибоке історичне коріння, її витоки слід шукати ще в перших моделях побудови взаємовідносин між соціумами. Тому, незважаючи на початок Глобального диспуту в 70–80 рр. ХХ ст., і термінологія, і хронологія глобалізації та її види донині є суперечливими питаннями.

Незважаючи на довготривалу полеміку та суттєві розбіжності у тлумаченні терміну «глобалізація», обґрунтовано її існування як утвердження домінування певних ідей або принципів на більшості території планети. Дефініцію «глобалізація» запропоновано тлумачити як зростання ступеня залучення країн та інтенсифікацію їх активності у об'єктивно існуючому глобальному просторі,

котрий, будучи необмеженим видимими кордонами, сприяє розвитку і взаємодії країн. Наголошено, що глобальний простір вміщує всі країни, але їх відмінність полягає у градації в даному середовищі щодо умов розвитку.

За умови взаємодії країн формується глобальне поле, яке, на відміну від простору, є суб'єктивним чинником існування країн. Його суб'єктивність можна пояснити впливом на нього зовнішніх факторів, змінних, що дають економічній системі змогу розвиватися в різних напрямках (прикладом втручання може бути функціонування наднаціональних інститутів). За умови автаркічного відокремлення країни від світового господарства формується не глобальне, а локальне поле. Якщо виходити із взаємодії країн, то цей процес має не лише залежати від співвідношення потенціалу, значимості цих країн у розв'язанні глобальних проблем, й враховувати те, що у кожній з них, разом з тим, сформоване й локальне поле. Залишитись осторонь глобального простору країна не може, але спроможна впливати на своє позиціонування: або перебувати в стані спокою; піддаватися впливу зовнішніх факторів (нарошуючи при цьому свій потенціал або зменшуючи його); перебувати в стані інерції (перешкоджати своєму розвитку під впливом зовнішніх чинників). Обґрунтовано, що глобальна взаємодія в межах простору є необхідною умовою як динамічного розвитку країн, так і дієвості самого простору.

Встановлено, що розвиток міжнародних економічних відносин у середині ХХ ст. зіштовхнувся з новими принципами взаємодії країн та реформування національних господарств. Якщо до таких новацій були готовими економічно-розвинені країни, адже це забезпечувало їхні інтереси, то країни, що розвиваються, внаслідок свого еволюційного розвитку практично за жодними параметрами не відповідали цим змінам. Визначено, що процес еволюційних змін має на меті не лише кінцевий економічний ефект, а й поступовість його досягнення. На підтвердження цієї тези обґрунтовано основні закономірності еволюційного процесу, незалежно від просторових і часових характеристик.

У результаті аналізу встановлено, що глобальний світ спричинює націям набагато більше загроз, аніж це було у минулих століттях. До основних загроз, що загострилися наприкінці 90-х рр. ХХ ст.– на початку ХХІ ст., віднесено: диспропорції у розвитку багатих та бідних країн; тотальну лібералізацію торгівлі без врахування її реального впливу на країни з різним рівнем розвитку; незбалансовану щодо покращення умов відкритість національних економік; дестабілізацію національних валютних систем; безперешкодне переміщення капіталу і робочої сили; неконтрольоване розповсюдження інформації; універсалізацію культур.

Проведені дослідження теоретико-концептуальних підходів до розуміння ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів переконливо засвідчили, що митна політика є одним із напрямків діяльності держави з метою ефективного регулювання зовнішньоекономічних відносин. Розкрито основні положення щодо сутності митної політики, визначено її види та інструменти. Запропоновано визначення митної політики, що реалізується на національному рівні, як системи принципів і напрямків діяльності держави у сфері економіко-

правового регламентування та організації митної справи за допомогою інструментів митно-тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою гарантування національної безпеки.

Із урахуванням надбань світової наукової думки і практики подано власне бачення розуміння та класифікації митних інструментів, визначено суперечливі підходи СОТ до їхнього розмежування, зокрема, зазначено, що недоцільно зараховувати до нетрадиційних ті заходи, які безпосередньо пов'язані з установленням тарифів та впливають на їхню величину, наприклад, митні процедури; стверджується, що суперечливою є належність до нетарифних інструментів, наприклад, антидемпінгового мита, котре вважають тарифним за суттю та участю у процесах ціноутворення.

За результатами аналізу різних точок зору на проблематику митної політики, обґрунтовано, що традиційно її прийнято розглядати на національному рівні, коли основний мотив прийняття рішень лежить виключно у площині інтересів тільки держави. Запропоновано наступні рівні реалізації цієї політики: національний; наднаціональний, який може бути трансрегіональний, кросрегіональний; глобальний. Показано, що залежно від рівня реалізації митної політики, змінюються її основні характеристики. На національному рівні вона проявляється як діяльність держави в напрямку реалізації власних інтересів, а залежно від участі у регіональних та міжнародних організаціях може бути або автономна, або конвенційна. На національному рівні структурними елементами митної політики є: митне оформлення, митне оподаткування та митний контроль, а її основні інструменти – тарифні, паратарифні та нетарифні. Концептуальні основи митної політики на національному рівні відображаються у її напрямках: 1) митна політика, спрямована на реалізацію принципів протекціонізму; 2) митна політика, спрямована на реалізацію принципів вільної торгівлі. На практиці ці напрямки є взаємопов'язаними, тому не реалізуються у чистому вигляді. На наднаціональному рівні основними напрямками митної політики визначено білатеральний і мультилатеральний. Такий підхід дозволив трактувати митну політику як систему напрямків гармонізації та консолідації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища.

Обґрунтовано, що механізм реалізації митної політики на визначених рівнях формує сучасну митну доктрину глобального простору. Запропоновано останню визначати як системне вчення про механізм побудови та функціонування системи митної взаємодії країн у процесі регулювання зовнішньоекономічних потоків (а не лише зовнішньоторговельних) для забезпечення збереження системи національних інтересів, сформованих в межах країни, та їх узгодження у просторі.

Доведено, що формування митної доктрини в сучасних умовах є необхідним фактором усвідомлення неможливості ізольованого існування країн. Цей феномен потребує уваги та дослідження з кількох причин. По-перше, питання митної політики виходить за межі національних кордонів. По-друге, існує необхідність узгодження системи інтересів країни з іншими подібними системами, під впливом яких формується позиція країни у глобальному просторі. По-третє, у більшості випадків, країни, обираючи напрями митної політики, не оцінюють фактори

ризик, що можуть порушити зазначену систему. Відповідно, запропоновано структуру митної доктрини глобального простору, яка передбачає розробку рівнів, принципів і закономірностей та дасть змогу країнам реалізувати національні інтереси відповідно до потреб, на основі врахування заданого потенціалу й збереження ціннісних характеристик нації (рис. 1).

Рис. 1. Митна доктрина глобального простору

На основі дослідження передумов та закономірностей реалізації основних концепцій митної доктрини підтверджено неможливість і неспроможність світової наукової думки впродовж століть виробити єдині правила й умови їх застосування, а основною причиною визначено усталену систему поглядів на цю проблему, глибокий історичний досвід, який не тільки не сприяє її розв'язанню, а й загострює конфлікт причин і наслідків через неспівпадання інтересів країн. Обґрунтовано, що сформована цілісна структура уявлень про протекціонізм та вільну торгівлю не дає змогу порушити таке їхнє сприйняття, а визнає лише домінування проявів однієї з них. За умови реалізації обох форм митної політики у чистому вигляді не виникає сумнівів у застосуванні її інструментів. Але в так званій зоні нестабільності проявляється когнітивний дисонанс, тобто спостерігається неузгодженість як цілей обох форм митної політики, інструментів, так і основних результатів, які полягають у взаємному посиленні країнами тарифного захисту національних економік та запровадженні протекціоністських заходів, наслідком яких можуть бути торгові конфлікти. Доведено, що жодна країна не отримала економічного ефекту від реалізації принципу абсолютизму при обранні чи протекціонізму, чи вільної торгівлі, тому обґрунтовано, що лише у їх поєднанні можливе узгодження інтересів країн при реалізації зовнішньоекономічної політики.

У другому розділі «**Методологічні основи формування митної доктрини глобального простору**» проведено оцінку функціонування відкритої економіки у глобальному просторі; досліджено основи конвергенції митних відносин у цьому просторі та необхідність тарифного захисту національних економік; визначено методологічні основи оцінки митної доктрини країн у глобальному просторі.

У процесі дослідження встановлено, що необхідність глобальної взаємодії є об'єктивним усвідомленням подальшої координації економічної співпраці між державами. Якщо розглядати країну як цілісну систему взаємопов'язаних ланок, то саме реалізація принципів відкритого суспільства дає змогу здійснити трансформацію назустріч глобальному світу. Доведено, що диспропорції у співвідношенні соціально-економічного розвитку країн є причиною неможливості забезпечення реалізації інтересів усіх країн глобального простору. У цьому контексті проаналізовано позиціонування країн у глобальному просторі на основі визначення наступних індексів: ведення бізнесу; економічної свободи; глобалізації; рівня глобалізованості країн.

Дослідження показало, що за розглянутими індексами помітне неспівпадання країн за рівнем залучення в процеси глобалізації. Обґрунтовано, що високе їх значення аж ніяк не засвідчує лідерство країни у глобальному просторі та добробут населення. Тому навіть на основі визначення позиціонування країн у будь-якому з рейтингів за даними авторитетних міжнародних організацій, не можна

однозначно визначити рівень глобалізованості країни, а слід вести мову лише про активність у певних сферах та її відкритість до економічної взаємодії. Зростання відкритості національних економік потребує нових підходів до реалізації основних принципів митної доктрини, тому обґрунтовано доцільність застосування тарифних інструментів як суттєвої ланки механізму реалізації національної митної політики.

Наголошено, що за умови зростання обсягів міжнародної торгівлі активізація митного співробітництва країн потребує конвергенції митних відносин, яка проявляється через гармонізацію та уніфікацію законодавства, вироблення єдиних правил проведення митних процедур, створення стандартних умов для переміщення товарів через митний кордон країни. Запропоновано розглядати управління ризиком у митній справі як багатостадійний процес, котрий має на меті мінімізувати ризикові ситуації та зменшити їхній вплив на виконання основних завдань у процесі реалізації митної політики, реалізувати функцію арбітра для вирішення суперечностей між ефективним контролем, спрощенням митних процедур та полегшенням міжнародної торгівлі. Запропоновано та обґрунтовано класифікацію ризиків залежно від стадій переміщення товарів і громадян через митний кордон країни.

На підставі аналізу основних можливих технологій порушення норм митного законодавства, виокремлено найпоширенішу – заниження митної вартості при заповненні вантажної митної декларації. Для забезпечення правильності внесених відомостей запропоновано алгоритм, економічний зміст котрого полягає в оптимальному виборі розміру заявленої митної вартості, а будь-яке відхилення від цього вибору призводить до зменшення очікуваної корисності доходу.

Обґрунтовано, що активізація митної взаємодії країн потребує формування адекватного митного середовища, яке забезпечить як збереження національних інтересів, так і відповідне значиме позиціонування у просторі. На підтвердження такої позиції запропоновано показники, що найповніше відображають характеристики основних сегментів національної митної доктрини (рис. 2).

Рис. 2. Параметричні характеристики сегментів формування та реалізації митної доктрини на національному рівні

Визначено, що створення ефективної митної доктрини не має бути самоціллю держави задля підтримання рейтингових позицій, а формуватися під впливом наступних факторів: об'єктивних (територіальне розташування країни, природні умови, що визначають зовнішню спеціалізацію, історичний досвід) та суб'єктивних (напрями діяльності державних інституцій у митній та зовнішньоторговельній справі). Встановлено, що митне середовище країни є регульованою системою організаційних структур, форм, методів та принципів управління, за допомогою якої здійснюють регулювання та вплив на зміну концепцій митної доктрини. Запропоновано основні принципи, що мають бути покладені в основу формування доктрини на національному рівні: універсальності й адаптивності до змінних умов; комплексності; інтегрованості; мінімізації ризиків у митній справі; інформаційної відкритості.

Для оцінки впливу основних характеристик національної митної доктрини на добробут країни як результатууючий показник обрано ВВП на одну особу, для чого використано модуль Багатомірні Адаптивні сплайни (MARSpline), який використовують у Data Mining у програмному продукті Statistica. До основних завдань, які можна розв'язати з їхньою допомогою у митному просторі, віднесено:

- сегментацію митного простору за різними значимими параметрами для формування реальної митної карти світу;
- аналіз митного ризику, який полягає в оцінюванні на основі нагромадженої інформації та виявленні профілів добросовісних та недобросовісних суб'єктів ЗЕД; створення профілів найважливіших у частині сплати митних платежів суб'єктів;
- з'ясування стереотипів порушення митних правил та контрабанди товарів, що дає змогу зменшити їх кількість;
- визначення позиціонування країни у регіональному та глобальному митних просторах, виявлення подібних за митними параметрами груп товарів;
- профілізацію митних установ, верифікацію їх показників щодо виявлених джерел додаткового нарахування митних платежів.

Дослідження впливу обраних факторів на ВВП на одну особу для країн, які є членами СОТ, тобто мають наближені характеристики щодо митного регулювання товарних потоків, дало змогу виокремити основні з них та визначити силу їх впливу (табл. 1). Було виявлено базові функції, значимі предикторні змінні, що використовувались для їх побудови.

Таблиця 1

Фактори та сила їхнього впливу на показник ВВП на одну особу

У нашому випадку рівняння мультифакторної регресії набуло вигляду:

ВВП на одну особу, \$ = $-2,77 + 1,13 * \max(0; \text{індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури} - 1,7) + 1,47 * \max(0; 25,9 - \text{загальна податкова ставка, \%}) + 7,46 * \max(0; 205455 - \text{експорт товарів, млн. дол. (fob)}) - 1,97 * \max(0; \text{індекс ефективності митного управління} - 5,3) - 1,29 * \max(0; \text{широта охоплення міжнародних ринків} - 5,50) + 2,94 * \max(0; \text{індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури} - 4,4) + 3,78 * \max(0; 57,6 - \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі}) + 3,68 * \max(0; \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі} - 68) - 4,63 * \max(0; \text{індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі} - 71,1)$

Встановлено залежності ВВП на одну особу від обраних для дослідження факторів. Застосування модуля MARSpline та отримане в результаті регресійне рівняння дало змогу визначити наступні значимі залежності:

- найсуттєвішого значення ВВП на одну особу досягають за максимальної ефективності митного управління та низької загальної податкової ставки, що підтверджено як наявними даними, так і теоретичною моделлю. ВВП на одну особу перебуває під впливом розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури, що свідчить про важливість їхнього подальшого розвитку;
- найбільший рівень ВВП на одну особу досягається при високому рівні відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі та максимальному позиціонуванні на міжнародних ринках.

У більшості розглянутих сплайнових регресійних поверхонь помітно множини країн, які внаслідок особливостей розвитку, перебувають за їх межами. З'ясовано спільні та відмінні характеристики для таких країн.

Найбільшій ефективності митного управління в країні досягають за високого рівня охоплення міжнародних ринків (тобто, максимально можливого експортного потенціалу) та низької відкритості до багатосторонньої торгівлі, адже основних зусиль митні органи у процесі митного контролю та оформлення докладають при імпорті товарів у країну; тому при зменшенні імпортних товаропотоків зменшується навантаження на митні органи. В свою чергу, максимальної відкритості до торгівлі досягають за незадовільного митного управління і малої широти охоплення ринків, тобто за відсутності належного митного контролю з боку державних інституцій і незначної активності національних компаній на зовнішніх ринках. Оптимальним для країни є поєднання високоякісного митного управління, майже максимального охоплення міжнародних ринків при відкритості до багатосторонньої торгівлі $\approx 74\%$ (рис. 3).

Рис. 3. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, відкритість до багатосторонньої торгівлі, ефективність митного управління)

Як свідчать часткові сплайнові поверхні, при поєднанні високоефективного митного управління і застосування тарифних та нетарифних бар'єрів (передусім нетарифних, бо як показує дослідження, розмір ставки мита суттєво не впливає на динаміку імпорту товарів) можливо забезпечити сприяння імпорту через спрощення й гармонізацію митних процедур (рис. 4).

Рис. 4. Часткові сплайнові залежності (імпорт товарів, застосування тарифних-нетарифних бар'єрів, ефективність митного управління)

Разом із тим, помітнішим є вплив загальної податкової ставки на імпорт, при збільшенні якої останній суттєво зростає, тобто при збільшенні податкового тиску на національних виробників вони не витримують конкурентної боротьби, виробництво скорочується, що сприяє ввезенню товарів іноземного виробництва. Схожа ситуація з експортом товарів, коли за низької ставки мита (що сприяє імпорту товарів) та високої податкової ставки експорт товарів за кордон зростає.

На підставі аналізу обґрунтовано, що на експортні товаропотоки, на відміну від імпортних, суттєво впливають застосування тарифних і нетарифних бар'єрів та ефективність митного управління. Сплайнова поверхня підтвердила, що середнє значення індексу застосування тарифних і нетарифних бар'єрів та висока ефективність митного управління забезпечують збільшення експорту товарів із країн, який суттєво зростає при збільшенні широти охоплення міжнародних ринків.

Проведено групування країн за обраними для дослідження факторами та визначено їхнє позиціонування у відповідних координатах, яке демонструє диверсифіковане, негрупове позиціонування країн і вказує на те, що високий рівень митного управління мають країни із різним за значенням індексом застосування тарифно-нетарифних бар'єрів, проте основний їхній масив зосереджений на рівні середнього і вище середнього рівня нетарифного регулювання.

Виявлено значимі фактори, що об'єднують змінні, які корелюються між собою. Разом із тим, окрім видимих змінних у будь-якому процесі є латентні фактори, що можуть бути спричинені змінними та відображати приховані процеси. Отримані результати дослідження свідчать, що 10 розглянутих змінних описують 7 факторів, тобто ідентифіковано 7 активних (експорт й імпорт товарів, питома вага безмитного імпорту, ставка мита, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури) та 3 допоміжних змінних (застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, загальна податкова ставка, ефективність митного управління).

У третьому розділі **«Митні альянси як елемент глобального простору»** відображено результати дослідження фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів (ЄС, НАФТА, АСЕАН та ін.); з'ясовано митні ініціативи Світової організації торгівлі та охарактеризовано організаційно-економічні важелі застосування митних інструментів, визначено їх роль у регулюванні торговельних відносин.

У процесі дослідження доведено, що співіснування країн у глобальному просторі має на меті поєднання різноманітних інтересів та пошук механізму їхнього узгодження в процесі спільної діяльності. Зроблено висновок, що глобальний простір структурно складається з підпросторів, котрі не спроможні змінюватися за схожими характеристиками, тому можливі варіанти, коли вони у різних площинах (на різних територіях) рухатимуться з різною швидкістю, яка є відмінною від базової, що спричиняє конфлікт розвитку та руху в просторі. Запропоновано одним із важливих чинників зміни, пришвидшення або сповільнення їхнього руху вважати формування об'єднань країн за певними ознаками для забезпечення їхньої активності у просторі.

Визначено причини утворення митних альянсів та узагальнено їх діяльність. Доведено необхідність формування нової архітектури глобального митного простору. Аналіз дав змогу визначити основні проблеми функціонування країн у межах СОТ: невідповідність законодавчої бази різних країн; нерівномірне інституційне забезпечення, зокрема щодо захисту прав інтелектуальної власності; недоброякісне реформування у сфері цивільного і кримінального права, що важливо для винесення справедливих рішень суду, арбітражних органів; суперечливі наслідки вступу в СОТ з огляду на недостатній для адаптації перехідний період; залучення до процесів уніфікації і гармонізації різних за рівнем економічного, політичного, соціального розвитку країн, відповідно, різних за інтересами, потребами та потенціалом.

Враховуючи тенденції до реалізації митних інтересів країн шляхом створення зон вільної торгівлі та митних союзів, для збереження інтересів країн як у межах альянсу, так і поза ним стосовно третіх країн, проаналізоване просторове розміщення регіональних торгових угод (зон вільної торгівлі, митних союзів, областей і митних об'єднань, де наявні тарифні преференції) не за континентальними географічними характеристиками, а за групами країн, що мають подібні характеристики функціонування у глобальному митному просторі.

Моніторинг фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів (під якими розуміли об'єднання, котрі репрезентують ознаки угоди вільної торгівлі та митного союзу) засвідчив їх структурні та просторові відмінності. Обґрунтовано, що відмінними рисами утворення таких альянсів задля спрощення умов руху товаропотоків між країнами, лібералізації торгівлі та підвищення зовнішньоекономічної активності, є запровадження безмитного режиму переміщення товарів через митні кордони країн та відміна або зведення до мінімуму тарифно-нетарифних обмежень. Проведене дослідження такої фрагментації дало змогу зробити наступне узагальнення: в більшості альянсів не відчутно економічного ефекту від спрощення умов торгівлі між країнами-членами, оскільки незначною є частка внутрігрупової торгівлі, а її зміна в них не має впливу на ВВП на одну особу. Саме тут простежується відмежованість країн від функціонування об'єднання та недоцільність відміни тарифів. Разом з тим, підтвердили свою значимість такі регіональні торгові угоди, як НАФТА, ЄС, АСЕАН.

У роботі розкрито особливості узгодження тарифних позицій і нетарифного захисту в процесі приєднання країн до СОТ, котрий, як правило, є тривалим із огляду на відмінності в законодавчому забезпеченні зовнішніх відносин між країнами. Визначено напрямки наближення національних моделей митного регулювання до норм та вимог СОТ.

Доведено, що, незважаючи на зменшення тарифів між членами СОТ, наявна значна варіація в розмірах середньоарифметичної ставки тарифу і зв'язаних кінцевих тарифів. Для визначення причин такого коливання був використаний алгоритм методу кластеризації із застосуванням програмного продукту Statistica для країн-членів СОТ (країни ЄС прийняті як одна країна, щодо Кабо-Верде відсутні звітні дані). Такий підхід дав змогу згрупувати початкові багатовимірні дані в однорідні підмножини, що виявили розподіл країн у межах СОТ. Формування кластерів здійснене за наступними тарифними характеристиками (за умови, що об'єкт може належати тільки до одного кластеру): x_1 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка, x_2 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка за сільськогосподарською продукцією, x_3 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка за несільськогосподарською продукцією, x_4 – середньоарифметична ставка РНС, x_5 – узгодження тарифів (%) за всією продукцією, x_6 – узгодження тарифів (%) за несільськогосподарською продукцією.

Найсуттєвішим у нашому випадку виявилось використання методу k -середніх, у результаті чого були отримані 7 кластерів. Перший кластер склали 17 країн ($n_1 = 17$); другий – 31 країна ($n_2 = 31$); третій – 15 країн ($n_3 = 15$); четвертий – 16 країн ($n_4 = 16$); п'ятий – 20 країн ($n_5 = 20$); шостий – 20 країн ($n_6 = 20$); сьомий – 6 країн ($n_7 = 6$).

Матриця відстаней між центрами отриманих кластерів має вигляд:

$R =$

Елементи матриці свідчать про те, що шостий кластер приблизно однаково віддалений від інших кластерів (за винятком першого кластера). Перший кластер приблизно рівно віддалений від кластерів C_2 , C_3 , C_4 , C_5 , евклідова відстань дорівнює відповідно 0,88; 0,89; 0,97; 0,88 (рис. 5).

Рис. 5. Середні значення показників для кожного кластеру країн

Для п'яти кластерів (C_2 , C_3 , C_4 , C_5 , C_7) характерний найбільший рівень зв'язання тарифів за імпортом як усієї продукції, так і несільськогосподарської. Середні значення вибраних для кластерів показників – 96,8–99,3%. Країни трьох кластерів (C_2 , C_3 , C_5) мають наближені середні значення за вибраними показниками. Другий кластер склали країни зі сприятливим імпортом режимом і майже 100% зв'язанням тарифів (Австралія, Вірменія, Грузія, ЄС, Канада, Киргизстан, Китай, Молдова, США, Україна та ін.). Країни третього кластеру мають середній ступінь захисту несільськогосподарського сектору економіки. Шостий кластер – найпроблематичніший: він демонструє високий рівень захисту національної економіки і низький рівень порівняно з іншими кластерами зв'язання тарифів, особливо щодо несільськогосподарської продукції; його склали найменш розвинуті країни. Сьомий кластер об'єднує країни з високим рівнем захисту несільськогосподарського сектору та високими тарифними ставками, разом із тим для них характерний дуже низький процент імпорту несільськогосподарської продукції, що не оподатковують митом (наприклад, Барбадос – 8,5%, Демократична Республіка Конго – 0%, Сент Кітс і Невіс – 7,7%).

Кластерний аналіз показав, що передумови вступу до СОТ і економічні параметри країн є настільки різними, що не дають змоги успішно завершити раунд Доха та узгодити всі інтереси й амбіції сторін, у т. ч. в контексті продовження зниження вже зв'язаних тарифів.

Враховуючи послаблення ролі тарифних і нетарифних бар'єрів у зовнішньоторговельних відносинах між країнами, зберігається загроза національному виробникові та внутрішньому ринку, тому в роботі обґрунтовано доцільність використання допустимих ГАТТ/СОТ захисних заходів.

На основі узагальнення досвіду країн-членів СОТ щодо застосування компенсаційних і антидемпінгових заходів і запровадження відповідних видів мита встановлено, що однією з галузей, де субсидування не заборонено нормами ГАТТ, є сільське господарство, але лише на Токійському раунді торгівля його продукцією була визначена як окремих параграф (пункт) перемовин. Аргументовано вплив субсидування сільського господарства на ціну його продукції на світовому ринку.

Показано, що входження країн у глобальний простір визначається часто незіставними для порівняння індикаторами соціально-економічного розвитку, а це, відповідно, служить передумовою впровадження суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності механізмів недоброросовісної конкуренції, що проявляється у постачанні товарів за демпінговими цінами. Враховуючи те, що у світовій практиці одним із заходів протидії імпорту товарів у випадку цінової дискримінації є впровадження антидемпінгового мита, у роботі обґрунтовано, що, незважаючи на часті випадки

ужиття антидемпінгових заходів, вони не є суттєвим бар'єром для входження країни у світову торговельну систему.

У четвертому розділі «**Парадигма митної доктрини країни в контексті її економічних інтересів (на прикладі України)**» висвітлено результати дослідження діалектики економічних інтересів України в контексті становлення та розвитку її митної доктрини, розглянуто інституційне забезпечення реалізації національної митної доктрини, проведено моніторинг митного навантаження, деталізовано вплив вступу України до СОТ на формування її митної доктрини.

З'ясовано передумови активізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні, у т. ч. зовнішньої торгівлі, й тенденції розвитку митної справи. Обґрунтовано, що в умовах трансформаційної економіки у системі органів державного регулювання ЗЕД важлива роль належить митним, які відповідно до законодавчо визначених функцій мають гарантувати економічну безпеку країни, її суверенітет, запобігати порушенню митних правил і контрабанді. Тому побудова та вибір оптимальної структури митної служби і варіанти розташування її органів на території країни – важливі елементи організації митної справи. На основі аналізу показників діяльності митних органів України доведено, що основними їх завданнями є не тільки забезпечення повноти та своєчасності сплати митних платежів, здійснення митного оформлення й митного контролю за переміщенням товарів і предметів через митний кордон країни, а й протидія митним правопорушенням. З'ясовано, що серед пріоритетних завдань митної служби – контроль за правильністю визначення країни походження та митної вартості, коду товарів за УКТ ЗЕД. Так, лише в 2008 р. митні органи прийняли майже 10 тис. рішень із перевірки правильності визначення країни походження товарів, у результаті чого до Держбюджету додатково спрямовано майже 42,7 млн. грн., що у 3,7 рази більше, ніж у 2007 р.

Розглянуто ефективні методи виявлення товарів групи ризику, які застосовуються у практичній діяльності митних органів України; важливим при цьому є укладення угод про обмін інформацією між митницями різних країн стосовно потоків товарів, котрі переміщують. Проте є країни, які відмовилися від обов'язковості такого співробітництва (для прикладу, один із важливих торгових партнерів України – Китай), що не дає змоги сповна виявити товари, сумнівні для декларування, через відсутність митної інформації. Для достовірності виявлення ризику запропоновано використовувати алгоритм установаження асоціативних зв'язків між товарами ризику та прикриття в межах однієї операції, тобто ймовірність ввезення товару А за одночасного ввезення товару В.

Визначення асоціативних зв'язків можливе за наступними формулами:

Таким чином, для виявлення попарних товарів групи ризику та прикриття, а відповідно ймовірності ризику, запропоновано використовувати наступні індикатори: $P(B|A)$ – умовна ймовірність ввезення товару В за додаткової умови, що подія А відбулася; $P(A|B)$ – умовна ймовірність ввезення товару А за додаткової умови, що подія В відбулася; $M(AB)$ – кількість випадків, коли в декларації є обидва види товарів; $M(A)$ – кількість випадків, коли в декларації є

товар А; $M(B)$ – кількість випадків, коли в декларації є товар В; N – кількість декларацій, обраних у вибірку.

Для спрощення розрахунків та обмеження вибірки запропоновано при виявленні асоціативних зв'язків враховувати ставки ввізного мита на обидва товари та приймати для розрахунків їх мінімальне значення за кожним товаром упродовж аналізованого періоду. При цьому мають бути виконані наступні умови:

$$S(A) < S(B)$$

$$P(A|B) \text{ або } P(B|A) > 0,5,$$

де $S(A)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар А; $S(B)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар В.

Для з'ясування основних проблемних аспектів діяльності митних інституцій в Україні проведено кластерний аналіз для митниць за обраними показниками, що відображають проходження товарів і транспортних засобів через кожну з них. У роботі обґрунтовано, що постійна реорганізація митних органів не сприяє налагодженню системного процесу забезпечення надходження митних платежів до бюджету. На основі застосування методу k -середніх отримано 6 кластерів. Аналіз середніх значень показників для кожного кластеру показав, що практично в усіх митницях помітне схоже значення оформлених вантажів, тоді як за двома іншими різниця є суттєвою. З поміж усіх митниць акцентовано увагу на п'ятому кластері ($n_5 = 2$: Ужгородська, Чопська), де за високого значення оформлених ВМД – один із найнижчих показників оформлення вантажів. Оскільки обидві митниці розташовані близько до кордону, високим є рівень оформлення транспортних засобів. Результати кластерного аналізу засвідчили, що навантаження товаропотоків і транспортних потоків суттєво відрізняється за митницями, як і виконання ними фіскального завдання; впродовж останніх років структуру митних органів України не вдалося оптимізувати.

У результаті показано, що і в Україні митні податки як інструменти митної політики виконують подвійну функцію: регулююча передбачає зміну географічного спрямування та структури товарних операцій відповідно до інтересів держави, а фіскальна – створює об'єктивні передумови для підвищення ролі держави в економічних процесах суспільства, не перевищуючи того рівня, коли починається зворотний процес (зменшення податкових надходжень до бюджету, зниження ділової активності суб'єктів ЗЕД). Підтвердженням цього стали дослідження динаміки експортно-імпортних товаропотоків України.

Із урахуванням окресленої проблеми у роботі для визначення очікуваних обсягів надходження митних платежів за митницями України використано інструментарій економетричного аналізу. Щодо кожної митниці побудовано економіко-математичні моделі динаміки обсягів надходження митних платежів із використанням прикладного пакета опрацювання статистичних даних STADIA, що дало змогу обрати такі математичні моделі, які одночасно оцінюють ступінь адекватності до експериментальних даних.

Як основні чинники, що впливають на зміну обсягів перерахувань податків і зборів до бюджету митними органами й забезпечують їхнє додаткове нарахування, виокремлено: умовне нарахування митних платежів та співвідношення вексельної і

грошової форм розрахунків за ПДВ (такий механізм діяв до 2008 р.); робота митних органів щодо правильності класифікації товарів за УКТ ЗЕД; перевірка визначення країни походження товарів та коригування заявленої митної вартості товарів.

Дослідження тенденцій і реалій оподаткування ЗЕД в Україні в останні роки показало, що зростання обсягів митних платежів до бюджету було результатом не стільки стрімкого зростання обсягів імпорту й експорту товарів, що підлягають оподаткуванню, та підвищення ставок мита, скільки вдосконалення контролюючих заходів митних органів у процесі митного оформлення.

Зважаючи на вступ України до СОТ та результати зміни митного регулювання зовнішньої торгівлі, доведено, що зменшення ставок мита не є загрозою для розвитку національного виробництва, що підтверджується зміною домовленостей з партнерами СОТ, адже після вступу Україна має право переглянути окремі положення (але не концептуальні) щодо доступу на ринки товарів та послуг, хоча процедурно це складний процес. Отримані результати дослідження свідчать про можливість виникнення наступних загроз, пов'язаних із членством у СОТ: обмеження державної підтримки вітчизняних виробників, насамперед сільськогосподарських, наданням субсидій та пільг (Україна взяла зобов'язання зменшити сукупний вимір державної підтримки на 20% протягом п'яти років; для сільськогосподарської продукції підтримка може становити 5% від вартості її виробництва); ймовірність надходження низькоякісних імпортних товарів, оскільки високовартісні товари не матимуть значного попиту через низьку купівельну спроможність населення; непідтвердженість розрахунками швидкого прийняття законів і частоті їх зміни; згортання окремих вітчизняних виробництв через низьку конкурентоспроможність їхньої продукції (зазначений чинник несприятливий лише на перших етапах перехідного періоду, доки не будуть упроваджені нові стандарти якості продукції).

У п'ятому розділі «**Перспективи розвитку митної доктрини в змінному глобальному просторі**» сформовано модель розвитку митних ініціатив у глобальному просторі за умови виникнення кризових явищ, основу якої мають становити логістичні схеми на основі використання інформаційних технологій у митній справі.

Із урахуванням сучасних тенденцій до розширення географічної і товарної структури зовнішньоекономічної діяльності, збільшення кількості суб'єктів ЗЕД визначено, що впровадження новітніх технологій у цьому процесі та діяльності митних органів потребує вдосконалення процесу переміщення товарів через митний кордон країни. Ефективним заходом у даному контексті визначено формування системи митної логістики, реалізація якої дозволить суб'єктам ЗЕД отримати чіткі схеми їх діяльності на певному етапі руху товару, а митним органам – упевненість у прозорості переміщення й законності митних процедур на основі отриманої інформації. У дослідженні визначено митну логістику не лише як процес, а й як систему світогляду на переміщення через митний кордон взаємопов'язаних потоків (матеріальних, фінансових, пасажиропотоків, інтелектуальних та ін.), що визначає їх оптимізацію та ефективність.

Обґрунтовано, що особливістю реалізації логістичних схем у процесі реалізації митної доктрини є те, що, крім митних органів, у цих процесах задіяні інші органи державного регулювання, зовнішньоторговельні та митні посередники, суб'єкти ЗЕД, споживачі, але кожен із них має власні цілі та економічні інтереси. Саме неспроможність узгодження їхніх інтересів і призводить до порушення балансу митного середовища.

На основі оцінки загального індексу розвитку логістики (LPI) (відображає ефективність митних та інших процедур; якість транспортної інфраструктури; міжнародні транспортні витрати; компетентність логістики; налагодження шляхів відвантаження; внутрішні транспортні витрати; своєчасність відвантаження), виокремлено країни, в яких діє ефективний системний механізм митної логістики. Розподіл країн за ефективністю митних процедур окреслив й значні відмінності між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, й саме цю складову визначено однією з найважливіших, зважаючи на функціональне призначення митних органів. Так, за *LPI* – ефективністю митних процедур Україна зайняла 98 позицію, Росія – 138, залишивши позаду Зімбабве, Непал, Бенін, Нігер та інші найменш розвинені країни. За якістю транспортної інфраструктури та розвитком інформаційних технологій, що залучені до процесів переміщення товарів і послуг, Україна на 74 місці, Росія – на 93. На підтвердження впливу розвитку митного управління й транспортної інфраструктури на добробут нації, сформований рейтинг засвідчив: активність країн у митному просторі неминуче потребує реформації, передусім у системі митних органів, упровадження нових форм та методів контролю, гармонізації митних процедур, формування логістичних схем для спрощення переміщення товарів і забезпечення належного рівня транспортної інфраструктури. Для сприяння розв'язанню даних проблем Світовий банк активно підтримує реформи та фінансує проекти в митній сфері. Дослідження підтвердило, що всі ці реформи є результатом планомірного впровадження у практику стратегії лібералізації торгівлі завдяки зниженню тарифних і нетарифних обмежень та активному впровадженню інформаційних технологій.

Доведено роль моніторингу інформаційних потоків у взаємодії митних органів з іншими суб'єктами зовнішньоекономічної логістичної системи, а систему електронного декларування визнано як основу модернізації та оптимізації діяльності митних органів. Обґрунтовано важливість електронного декларування у зміні правил процедурного механізму стосовно товарів, котрі переміщують через митний кордон; таке декларування дає змогу суттєво зменшити часові та матеріальні затрати, зменшити ризики у митній справі. Доведено переваги застосування інформаційних технологій у митних логістичних системах та проаналізовано особливості запровадження і розвитку системи електронного декларування товарів в Україні відповідно до вимог Кіотської конвенції, визначено етапи даної процедури.

Вивчення практики формування логістичних систем у глобальному просторі підтвердило, що розв'язати цю проблему окремим країнам самотужки не під силу, але й утворити глобальну логістичну систему неможливо на даному етапі розвитку міжнародних економічних відносин, тим більше з огляду на негативні прояви

світової економічної кризи, що, відповідно, веде до об'єднання країн, як правило, за територіальною ознакою.

Доведено, що на даному етапі наслідки світової кризи, яка охопила не лише банківський сектор, а й сферу іноземного інвестування та міжнародної торгівлі, відчували всі без винятку країни, проте окремі з них завдяки своєму розвитку змогли задіяти нагромаджений економічний потенціал для забезпечення у майбутньому хоча б незначних темпів економічного зростання. Криза ліквідності трансформувалась у кризу фінансову, іноземного інвестування та міжнародної торгівлі товарами й послугами, особливо наприкінці 2008 року.

За прогнозами UNCTAD в найближчій перспективі слід очікувати спаду обсягу світової торгівлі товарами на 6–9%, а також зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій. Обґрунтовано, що ці дві сфери економічних відносин, лібералізація яких сприяла відкритості національних економік в останнє десятиліття, найбільше відчують наслідки світової кризи. За умов змінності економічного середовища країни, що розвиваються, будуть не спроможні мобілізувати необхідні для відновлення кошти за умови зменшення фінансування програм розвитку з боку міжнародних економічних організацій та розвинених країн. Виявлено причини вразливості до наслідків світової фінансової кризи країн, що розвиваються, та найменш розвинених.

Враховуючи те, що фінансова криза внесла корективи у лібералізацію торговельних відносин та вплинула на зміну стратегії застосування країнами інструментів захисту національних інтересів, у роботі з'ясовано, наскільки ефективною є політика СОТ щодо узгодження тарифів і забезпечення їх «зв'язування». Доведено неприйнятність застосування так званої «швейцарської» формули скорочення зв'язаних тарифів у країнах-членах СОТ, на підтвердження чого було розраховано можливі варіанти зміни тарифних ставок для окремих країн-членів СОТ. Аналіз підтвердив важливість урахування при визначенні рівня зв'язування тарифів особливостей структури економіки країн, особливо тих, що розвиваються.

Дискусійність застосування одного з цих методів не дає нині змоги країнам-членам СОТ виробити єдину стратегію встановлення тарифів для країн, ураховуючи необхідність захисту найчутливіших секторів економіки. Помітною є й різниця між країнами у розподілі тарифних ліній, наприклад, для Аргентини 51,3% імпорту сільськогосподарської продукції підлягає оподаткуванню митом за ставкою 5–10%, а безмитна торгівля становить лише 5,9%, щодо несільськогосподарської продукції, а 44,6% її імпорту оподатковують за ставкою 15–50%. Розподіл тарифних ліній за імпортом підтвердив, що тенденції тарифного регулювання суттєво відмінні у ЄС та США. У країнах ЄС до 39,7% сільськогосподарського та до 62,3% несільськогосподарського імпорту застосовують умови безмитної торгівлі; для несільськогосподарського імпорту максимальна ставка мита не перевищує 25%, хоча діє механізм захисту внутрішнього ринку виробництва сільськогосподарської продукції, чого нема в Аргентині, де максимальна ставка не перевищує 50%. Встановлено, що подібною є і тарифна стратегія США. У роботі обґрунтовано необхідність продовження

розпочатого раунду Доха і узгодження тарифів у частині їхнього зв'язування з огляду на відмінність у рівнях зв'язування в економічно розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, та малорозвинених.

Ідентифіковано тенденції сповільнення узгодження інтересів країн у межах СОТ, що негативно вплине на прогнозоване досягнення Цілей тисячоліття до 2015 р. та визначатиме напрямки формування митної доктрини глобального простору. Запропоновано обмежити вживання таких термінів, як «біполярність», «монополярність», «багатополярність», адже вже сама термінологія відображає процес протистояння держав (або їхніх угруповань), при цьому аргументовано, що розвиток людства має здійснюватися не в напрямку пошуку інструментів перемог і знищення один одного, а шляхом усвідомлення законів єдності та функціонування як цілісної системи елементів, котра порушується при зникненні будь-якої з ланок, але є дієвою на основі визначення не центрів економічної сили, а центрів могутності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове розв'язання наукової проблеми – формування, реалізації та розвитку митної доктрини глобального простору з урахуванням позиціонування у ньому країн із різним рівнем економічного розвитку. В роботі на основі комплексного підходу досліджено проблеми реалізації національних інтересів через застосування форм та інструментів митної політики відповідно до вимог міжнародних організацій, напрацьовано пропозиції та рекомендації щодо формування митної доктрини і визначено напрямки реалізації митних відносин між країнами в умовах загострення кризових явищ у світовій економіці. За результатами дослідження сформульовано теоретико-методологічні й практичні висновки, пропозиції та рекомендації, що полягають у наступному:

1. Дослідження сутності поняття «глобалізації» дало змогу зробити висновок про об'єктивне існування глобального простору, який вміщує всі країни з різним рівнем розвитку. Визначено причини, що не дають змоги структурно деталізувати глобальний простір: для останнього нема такої характеристики як обмеженість, тому за певних умов можуть відбутися його реструктуризація та виникнення нових елементів, в тому числі й на основі уже існуючих. У межах глобальної взаємодії в просторі надзвичайно важко виокремити критерії його поділу, що й не дає змогу чітко окреслити структуру простору. Разом з тим, запропоновано структурувати середовище глобального простору як множини об'єктів взаємодії, за критерієм сфер взаємодії, тобто простір повинен охоплювати: політичний; інформаційний; економічний; соціальний; ідеологічний; культурно-етнічний підпростори. Саме на перетині інтересів країн у цих підпросторах відбуватиметься формування митної доктрини.

2. Опрацювання структурних підходів до глобалізації та її економічної складової, показало, що лібералізація міжнародної торгівлі, інтенсивне іноземне інвестування та інформатизація – одні із характерних рис глобальних процесів на початку XXI ст. Проведене дослідження аксіологічних передумов взаємодії країн у

глобальному просторі окреслило суттєві відмінності у їх розвитку, що є вагомим аргументом на користь того, що сформувати єдину, прийнятну для усіх модель економічного співробітництва, ґрунтовану на формуванні та реалізації глобальної митної доктрини, виробленої в межах СОТ, на сьогодні неможливо.

3. На основі дослідження еволюції теоретичних концепцій формування митної політики доведено, що митна політика є одним із напрямків діяльності держави з метою ефективного регулювання зовнішньої торгівлі. Відсутність обґрунтованої та системної концепції митної доктрини – пряма загроза застосування країнами антагоністичних протекціоністських заходів. Тому запропонований у роботі механізм реалізації митної політики на трьох рівнях (національному, наднаціональному, глобальному) із відповідними закономірностями та принципами побудови формує сучасну митну доктрину глобального простору. Доведено, що митна доктрина в умовах зростання відкритості національних економік та посилення їх взаємозалежності є однією з підвалин дієвості глобального простору, а її формування має бути спрямованим на забезпечення збереження національних інтересів країни.

4. Для виявлення загроз національним інтересам країн проаналізовано позиціонування країн за основними індексами, що характеризують відкритість національних економік. Необхідність перегляду регулювання міжнародної торгівлі із застосуванням тарифних інструментів є актуальною, враховуючи вимоги Світової організації торгівлі. Воно має зберігатись як суттєва ланка механізму реалізації національної митної політики, з наступних причин: ініціатором створення ГАТТ були економічно розвинені країни, які займали чільне місце у світовому господарстві; периферійність багатьох економік спонукає їх до захисту власних інтересів, зокрема щодо захисту експорту сировинних ресурсів та обмеження загрозової конкуренції при імпорті готових виробів; питання преференційної торгівлі особливо актуальне з огляду на її вигідність передусім країнам, що розвиваються, та найменш розвиненим.

5. Обґрунтовано, що для уникнення суперечностей при взаємодії країн у митній сфері в контексті регулювання торговельних потоків необхідними є впровадження єдиних стандартів і правил для переміщення товарів та предметів через митний кордон, а також конвергенція напрямків і механізмів діяльності митних органів. Основною метою конвергенції в митній сфері має бути уникнення та зменшення ризиків при реалізації митної доктрини, та визначено їх напрямки, що проявляються через гармонізацію й уніфікацію митного законодавства, вироблення єдиних правил проведення митних процедур, створення наближених або єдиних умов для переміщення товарів через митні кордони країни. Тому стандарти міжнародних організацій, які визначають напрямки гармонізації та уніфікації митних відносин між країнами, спрямовані на усунення бар'єрів на шляху переміщення товарів, формування єдиного інформаційного поля, активізацію зовнішньоекономічної діяльності.

6. Сфера митних відносин перебуває під впливом внутрішніх та зовнішніх ризиків. Особливістю визначення ризику та його мінімізації у митній сфері є значні обсяги об'єктів ризику, зокрема пасажиро- і товаропотоків, розширення митного

співробітництва країн. Запропоновано розглядати управління ризиком у митній справі як багатостадійний процес, який покликаний мінімізувати ризикові ситуації та зменшувати їх вплив на виконання основних завдань у процесі реалізації митної справи. Залежно від компетенції та функціонального призначення визначено такі рівні управління ризиком: центральний, регіональний, локальний. Процес управління ризиками в митній справі структуровано за наступними етапами: визначення процедури аналізу ризиків, сфери ризиків та критеріїв оцінки; визначення ризиків; аналіз ризиків: визначення ймовірного настання тієї чи іншої події і потенційних втрат при її настанні; оцінка ризику; вжиття заходів щодо мінімізації ризику; моніторинг та перевірка системи управління.

7. Проведено оцінку митного середовища формування та реалізації митної доктрини на національному рівні. Для такої оцінки в процесі дослідження обрано ті характеристики, які найповніше відображають умови формування національної митної доктрини. Такий підхід обумовлений динамічністю процесів митної взаємодії країн в умовах глобалізації, необхідністю врахування національних особливостей побудови митної системи країни, адаптивністю світових норм і стандартів до змінних параметрів соціально-економічного розвитку країн. Як основні завдання оцінки митного середовища запропоновано: сформувати систему синтетичних показників, котрі впливатимуть на зміну активності країни у глобальному просторі; забезпечити вибір та формування інформаційної бази для дослідження; провести відбір показників, ідентичних для всієї вибірки країн; здійснити оцінку за отриманими розрахунками.

8. З'ясовано вплив параметричних характеристик митної доктрини на показник ВВП на одну особу. Проведений аналіз підтвердив, що зміни у тарифному та нетарифному регулюванні, передусім, імпортних товаропотоків не впливають суттєво на зміну ВВП на одну особу, тому ці предиктори не беруть участі в побудові базових функцій. Як значимі фактори виділено: експорт товарів, загальну податкову ставку, ефективність митного управління, відкритість країни до багатосторонньої торгівлі, широту охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. Відсутність серед таких факторів середньоарифметичної ставки мита обґрунтована тим, що в системі ГАТТ/СОТ тарифні позиції у країнах-членах є узгодженими, а рівень зв'язаних тарифів обумовлюють при вступі країни до СОТ, тому цей інструмент нині дедалі більше втрачає вплив на зміну добробуту нації. Отримане регресійне рівняння засобами Statistica 8.0 із використанням модуля MARSpline вказало на наступні значимі залежності: найсуттєвішого значення ВВП на одну особу досягають за максимальної ефективності митного управління та низького податкового тиску, що підтверджено як окремими даними, так і теоретичною моделлю; ВВП на одну особу практично у всіх країнах перебуває під впливом розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури; найвищого рівня ВВП на одну особу досягають за високої відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі і максимального позиціонування на міжнародних ринках.

9. Засобами факторного аналізу ідентифіковано позиції країн у глобальному просторі за активними факторами: експорт та імпорт товарів, питома вага

безмитного імпорту, ставка мита, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. Група допоміжних факторів включала: застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, загальну податкову ставку, ефективність митного управління. Дослідження дало змогу виявити особливості, тенденції, спільні та відмінні риси у формуванні національних митних доктрин і забезпеченні економічного добробуту у більшості країн-членів СОТ.

10. З'ясовано, що економічний ефект від співробітництва країн із запровадженням однієї із форм РТУ передбачає зростання обсягів внутрігрупової торгівлі, а відповідно зміна у її географічній структурі має впливати на зміну ВВП на одну особу. Дослідження фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів дало змогу зробити наступне узагальнення: в більшості альянсів спрощення умов митного регулювання між країнами-членами не забезпечило зростання обсягів торгівлі між ними, хоча й присутня позитивна динаміка. Разом з тим, підтвердили власну значимість такі регіональні торгові угоди (РТУ) як НАФТА, ЄС, АСЕАН. Дослідження дало змогу зробити висновок, що країни зі схожими територіальними характеристиками та рівнем економічного розвитку можуть мати схожу товарну структуру торгівлі, що змушує їх опановувати нові ринки поза альянсом для збуту продукції. Обґрунтовано прагнення альянсів укладати регіональні торгові угоди з країнами, що належать до інших альянсів.

11. Деталізовано тенденції та умови застосування країнами-членами Світової організації торгівлі тарифних і нетарифних інструментів. Визначено причини коливання в розмірах середньоарифметичної ставки тарифу і зв'язаних кінцевих тарифів. Кластерний аналіз показав, що передумови вступу до СОТ і економічні параметри країн настільки різні, що не дають змоги успішно завершити раунд Доха та узгодити всі інтереси й амбіції сторін, у т. ч. в контексті продовження зниження вже зв'язаних тарифів.

12. Аналіз інституційного забезпечення формування і реалізації митної доктрини в Україні підтвердив, що постійна реорганізація митних органів (на відміну від ротації особового складу) не сприяє налагодженню системного процесу забезпечення надходження митних платежів до бюджету, незважаючи на те, що нема видимих причин такого явища. Для поліпшення роботи митних органів розроблено структурну стратегію функціонування системи митних органів України, що враховуватиме основні показники їх діяльності на основі формування кластерів митних органів за обраними параметрами. Разом з тим, інтегральну та локальну надійність досягнення запланованих показників варто оцінювати не за підсумками року, а помісячно, щоби деталізувати фактори впливу на неї; визначати очікувані показники діяльності митних органів на основі встановлення середнього рівня за кластером для спостереження динаміки в окремому кластері.

13. Розроблено алгоритм протидії ухиленню суб'єктів ЗЕД від сплати митних платежів у повній сумі та кількісної оцінки «корисності» прийняття таких рішень із боку суб'єктів ЗЕД. На основі авторського дослідження типових схем ухилення від сплати митних платежів суб'єктами ЗЕД при перевезенні товарів через митний кордон України встановлено недосконалість вітчизняної практики в частині

законодавчого забезпечення попередження недостовірного декларування митної вартості та внесення відомостей у декларацію. Зокрема, нечітко регламентованою є відповідальність суб'єктів ЗЕД при порушенні правил декларування та не встановлена межа відповідальності, яка враховувала б розмір незадекларованої митної вартості, повторність такої процедури з боку суб'єкта протягом певного періоду часу.

14. Запропоновано впровадити у практичну діяльність митних органів України ефективні методи виявлення товарів групи ризику, що надходять із країн, з якими Україна не має угод про обов'язковий обмін між митницями інформацією стосовно потоків товарів, котрі переміщують. Для таких випадків необхідною умовою має бути наявність зіставимих для порівняння даних, до того ж такий аналіз можна проводити і за товарами з виявленням митниць, де такі ризики найчастіше виникають. Для дослідження запропоновано обирати товари в межах однієї товарної групи або ті, що мають подібні характеристики, адже товари прикриття та ризику переміщують у межах однієї партії поставки. З метою достовірності виявлення ризику обґрунтовано застосування алгоритму встановлення асоціативних зв'язків між цими товарами в межах однієї операції.

15. Для зменшення ризиків у процесі реалізації митної доктрини доцільно використати логістичні схеми у митній справі, які базовані на наступних принципах: цілісності та системності; раціональності; глобальної оптимальності; координації; інформаційного забезпечення; стійкості й адаптивності; інтеграції, що дасть змогу забезпечити синергетичний ефект від поєднання незалежних елементів. При цьому проаналізовано шляхи узгодження тарифів і забезпечення їх зв'язування в країнах-членах СОТ. Після набуття членства у СОТ країни можуть переглядати вже узгоджені тарифи, але це стосуватиметься всіх членів, але наслідки скорочення тарифів є відмінними для країн із різним рівнем економічного розвитку, що черговий раз підтверджує неможливість повного узгодження інтересів країн у межах СОТ.

Із врахуванням сучасних тенденцій розвитку світової економіки результати дослідження спрямовані на розв'язання важливої науково-практичної проблеми – формування та реалізації митної доктрини глобального простору, що у сукупності дало змогу визначити напрямки узгодження митної взаємодії країн в нестабільному економічному середовищі з метою створення сприятливих умов для збереження національних економічних інтересів та активізації зовнішньоекономічних відносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. Іващук І.О. Митні ініціативи в глобальному просторі: моногр. / Ірина Олегівна Іващук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с. (17,7 д.а., рецензії: Схід. – 2008. – № 7(91). – С. 119; Вісник Академії митної служби України. – 2008. – №4).
2. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри [за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва]. – К. : Знання, 2007. – 595 с. (особисто авторові належить п.п. 7.2 «Митна взаємодія країн у глобальному просторі», 1,5 д.а.).

Підручники, посібники, інші

1. Іващук І. О. Митна справа: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / І. О. Іващук. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 301 с. (17,49 д.а.).

2. Іващук І.О. Податкова система: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / І. О. Іващук. – Тернопіль : ТАЙП. – 2003. – 249 с. (9,7 д.а.).

3. Войцещук А. Д. Митна політика: фінансово-регулюючий аспект / А. Д. Войцещук, І. О. Іващук. – К. : Мануфактура, 2005. – 160 с. (6,8, особисто авторів належать розділи 1, 4, розділи 2–3 написані у співавторстві; загальний обсяг тексту, що належить авторів, складає 3,4 д.а.).

За вказані праці отримано Премію Президента України для молодих вчених 2006 року (Указ Президента України від 15.12. 2006 р. № 1083/2006. Про присудження щорічних премій Президента України для молодих вчених 2006 року)

4. Митна справа. У 3-х томах: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / За ред. А.Д. Войцещука. – К. : Мануфактура, 2006. – Том 1. – 412 с. (27,4/0,63, особисто авторів належить розділ 2.5 «Світова організація торгівлі»).

5. Економіко-математичне моделювання: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / За ред. О. Т. Іващук. – Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с. (40,9/2,7, особисто авторів належить розділи 7.3, 9.4, 12.4, 12,5, 19.1, 19.2).

Статті у наукових фахових виданнях

1. Іващук І. Податкові системи країн ЄС: особливості та перспективи розвитку / І. Іващук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – № 15-2. – С. 17–22 (0,3 д.а.).

2. Іващук І. О. Сучасне європейське оподаткування / І. О. Іващук // Фінанси України. – 2001. – № 10. – С. 72–79 (0,4 д.а.).

3. Іващук І. О. Регіональні аспекти діяльності митних органів України / І. О. Іващук // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб. наук. праць. – 2002. – № 7. – С. 224–226 (0,2 д.а.).

4. Іващук І. Митно- та паратарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / І. Іващук // Наукові записи Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: зб. наук. праць. – 2002. – (Серія: Економіка). – № 12. – С. 79–82 (0,3 д.а.).

5. Іващук І. О. Податкове адміністрування: ефективність функціонування та організації / І. О. Іващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2003. – Випуск 167. – С. 97–100 (0,2 д.а.).

6. Іващук І. О. Митний контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності / І. О. Іващук // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 70–76 (0,5 д.а.).

7. Іващук І. О. Глобалізація світової економіки та її вплив на національні господарства / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – № 6. – С. 100–110 (0,5 д.а.).

8. Іващук І. О. Тіньові загрози економічному розвитку та напрямки протидії / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 1. – С. 43–47 (0,35 д.а.).

9. Іващук І. О. Світові інвестиційні процеси в умовах глобальної конкуренції / І. О. Іващук, О. О. Оконська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2003. – (Серія: Економіка). – Вип. 4. – С. 227–237 (0,35/0,2 д.а., особистий внесок: обґрунтовано вплив глобалізації на розвиток процесів інвестування).

10. Іващук І.О. Співпраця з СОТ: торгове процвітання чи обмеження свободи? / І.О. Іващук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць – 2004. – Випуск 46. – Ч. 2. – С. 165-169 (0,27 д.а).

11. Іващук І. О. Торгово-економічні перспективи та наслідки євроінтеграції України / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 3. – С. 80–84 (0,4 д.а).

12. Іващук І. О. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні / І. О. Іващук, А. Д. Войцешук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 210. – Том IV. – С. 930–936 (0,33/0,2 д.а., особистий внесок: узагальнено практику застосування тарифних інструментів у регулюванні зовнішньої торгівлі України).

13. Юрій С. І. Відкрита економіка в глобальному просторі: митно-торгівельний аспект / С. І. Юрій, І. О. Іващук // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1 (9). – С. 174–180 (0,76/0,5 д.а., особистий внесок: ідентифіковано глобальний простір та визначено вплив митно-тарифної політики на відкритість економіки України).

14. Іващук І. О. Митна політика країн у забезпеченні їх економічної безпеки / І. О. Іващук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Фінансова система України. – 2007. – (Серія: Економіка). – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 100–112 (0,62 д.а.).

15. Іващук І. О. Узгодження економічних інтересів країн в процесі митної взаємодії в глобальному просторі / І. О. Іващук // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 20. – С. 19–29 (0,72 д.а.).

16. Іващук І.О. Новітня парадигма митної політики в умовах глобального розвитку / І. О. Іващук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного і природно-ресурсного потенціалу регіону; фінансова політика та інвестиції: зб. наук. праць. – 2008. – №1. – С. 12–21 (0,49 д.а.).

17. Іващук І. Тарифне регулювання торговельних потоків в умовах зростання економічної відкритості країн / І. Іващук // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 63–67 (0,4 д.а.).

18. Іващук І. Фрагментація глобального простору через утворення митних альянсів / І. Іващук, О. Оконська // Схід. – 2008. – № 7 (91). – С. 49–56 (0,67/0,5 д.а., особистий внесок: проаналізовано тенденції та визначено наслідки утворення митних альянсів у глобальному просторі) .

19. Іващук І. О. Позиціонування країн у світових рейтингах за основними ознаками рівня відкритості економіки / І. О. Іващук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 69–76 (0,57 д.а.).

20. Іващук І. О. Вимоги СОТ до узгодження тарифів країн-членів СОТ та врахування національних інтересів / І. О. Іващук // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 6–9 (0,54 д.а.).

21. Іващук І. О. Зовнішньоекономічна складова як імператив функціонування сучасного підприємства / І. О. Іващук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – С.146–149 (0,28 д.а.).

22. Іващук І. Діалектика протекціонізму та вільної торгівлі в економіці країн / І. Іващук // Схід. – 2009. – № 1 (92). – С. 64–67 (0,6 д.а.).

23. Иващук И. О. Детерминанты и проблемы торгового взаимодействия стран в условиях глобализации / И. О. Иващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 251. – Том VI. – С. 1483–1491 (0,53 д.а.).

24. Іващук І.О. Оцінка активності країн у митному просторі та її вплив на формування митного середовища / І.О. Іващук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Фінансова система України. – 2009. – Вип. 11. – 486 с. – С. 40–50 (0,5 д.а.).

25. Іващук І. О. Логістичні підходи до конвергенції митних відносин в умовах глобалізації / І. О. Іващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 253. – Том IV. – С. 1036–1046 (0,53 д.а.).

Основні статті в інших виданнях

26. Іващук І. О. Прогнозування інвестиційної діяльності в період ринкових трансформацій / І. О. Іващук // Економічні та гуманітарні проблеми розвитку суспільства у III тисячолітті: зб. наук. праць Рівненського економіко-гуманітарного інституту. – Рівне : Тетіс, 2000. – С. 425–428 (0,26 д.а.).

27. Юрий С. И. Экономическая безопасность государства и ее стратегическое обеспечение / С. И. Юрий, И. О. Иващук // Финансовая теория и политика современного государства: сб. научн. трудов Хозяйственной академии им. Д. А. Ценова. – Болгария, Велико-Тырново : Абагар, 2002. – С. 9–16 (0,6/0,4 д.а., особистий внесок: проаналізовано загрози економічній безпеці країни через несплату податків та порушення митних правил).

28. Економічна інтеграція України в Європейський Союз: наукові рекомендації міжнародних наукових конференцій з проблем інтеграції України в Європейський Союз (Ялта-Форос, 1999–2002 рр.). – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – С. 120–122. (0,2 д.а., особистий внесок: узагальнення аналітичних матеріалів і формування висновків по секції «Податкова політика Європейського Союзу»).

29. Krysowaty A. Procesy prywatyzacyjne w kontekście tendencji globalnych / A. Krysowaty, I. Iwaszczuk // Zarządzanie zmianą. przedsiębiorstw w strategii rozwoju gospodarczego krajów Europy środkowo-wschodniej. – Warszawa, 2004. – S. 328–339. (0,45/0,3 д.а., особистий внесок: обґрунтовано роль глобалізації у розвитку соціально-економічних процесів).

30. Иващук И. О. Гармонизация таможенного регулирования торговли в соответствии с мировыми тенденциями / И. О. Иващук // Информационные технологии и управление: сб. науч. трудов. – Ереван : Энциклопедия-Армения, 2009. – 287. – С. 168–177 (0,44 д.а.).

Тези доповідей на наукових конференціях

1. Іващук І. О. Ліцензування та квотування в системі нетарифного регулювання експортно-імпортних операцій / І. О. Іващук // Економічні проблеми ринкової трансформації України: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 3–4 грудня 2002 р.). – Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2002. – С. 99–100 (0,2 д.а.).
2. Іващук І. О. Глобалізація світових процесів та її вплив на митну політику держави / І. О. Іващук / Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи її вирішення: зб. тез наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21–21 листопада). – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2003. – С. 45–46 (0,13 д.а.).
3. Юрий С. И. Украина в глобальном пространстве: диалектика развития и конфликт интересов / С. И. Юрий, И. О. Иващук // Расширение Европейского Союза и Республика Беларусь на новой границе: материалы междунардн. научно-практ. конф. (Минск, 18–19 мая 2004 г.). В 2 ч. – Ч 1. – Минск : БГЭУ, 2004. – С. 109–112 (0,3/0,2 д.а., особистий внесок: оцінено пріоритети економічного розвитку України в умовах глобалізації).
4. Іващук І. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення в діяльності митних органів / І. О. Іващук, О. О. Оконська // Науковий потенціал майбутнього на шляху до європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 березня 2004 р.) – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2004. – С. 12–13 (0,15/0,1 д.а., особистий внесок: визначено проблеми у інформаційно-аналітичному забезпеченні функціонування митних органів України).
5. Іващук І. О. Глобальні процеси: дуалізм прояву та наслідки / І. О. Іващук // Україна у світовій економічній спільноті: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 березня 2004 р.). – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – С. 21–22 (0,13 д.а.).
6. Іващук І. О. Податкові оазиси в регулюванні інвестиційних процесів та ринку праці в регіоні / І. О. Іващук // Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 13–14 травня 2004 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – С. 135–136 (0,1 д.а.).
7. Іващук І. О. Офшорні механізми в міжнародному податковому плануванні / І. О. Іващук // Розвиток фінансової системи України в умовах економічних трансформацій: зб. матеріалів III Всеукр. міжвузівської наук.-практ. конф. (Вінниця, 16–17 лютого 2006 р.). – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – Т1. – С. 306–309 (0,3 д.а.).
8. Иващук И. О. Определения и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства / И. О. Иващук, А. Д. Войцещук // Ломоносов 2006: Международная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых по фундаментальным наукам: сб. тезисов (МГУ им. М. В Ломоносова 12–15 апреля 2006. [под. ред. В.Н. Сидоренко и др.] – М. : КДУ, 2006. – С. 208–210 (0,17/0,1 д.а., особистий внесок: досліджено напрямки посилення контролю за визначенням митної вартості товарів).

9. Войцещук А. Д. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України / А. Д. Войцещук, І. О. Івашук // Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 14 квітня 2006 р.). – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. – С. 20–22 (0,13/0,08 д.а., особистий внесок: визначено наслідки вступу України до СОТ).

10. Івашук І. Україна в глобальному просторі: митні ініціативи / І. Івашук / Проблеми входження України в глобальні економічні структури: стратегічні пріоритети: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 13 березня 2006 р.); [за ред. Маниліча М.І.]. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – С. 197–198 (0,1 д.а.).

11. Івашук І. О. Регулювання торговельних відносин в умовах глобалізації / І. О. Івашук // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 24–26 жовтня 2007); [відп. ред. С. І. Юрій]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2007. – С. 208–210 (0,13 д.а.).

12. Івашук І. Взаємодія країн та протиріччя національних економічних інтересів в умовах глобалізації / І. Івашук, В. Охота // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 22–24 жовтня 2008 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 73–75 (0,15/0,1 д.а., особистий внесок: обґрунтовано вплив глобалізації на розвиток взаємодії країн).

13. Ivashchuk I. Die zollpolitik der Ukraine: globale Herausforderungen und fiskalische Konsequenzen/ I. Ivashchuk/ Östliches Europa und Visionen paneuropäischer Entwicklung. Aspekte internationaler Wirtschaftsbeziehungen Weltwirtschaft und Ukraine: Konferenzbeiträge der Internationalen Wissenschaftskonferenz der Nationalen Wirtschaftsuniversität Ternopil in Antalya (Türkei) vom. 15. bis. 22. Sept. 2007. – Berlin, 2008. – PP. 185–192 (0,33 д.а.).

14. Иващук И. О. Стратегические ориентиры развития таможенной системы Украины в условиях либерализации / И. О. Иващук // Модернизация на икономиката-макроикономически, финансови и социальни аспекти: сборник с доклади от юбилейната международна научнопрактическа конференция (Свищов, Стопанска академия «Д.А. Ценов», 6–7 ноември, 2008 г.). – Свищов : Академично издателство «Ценов», 2008. – Том II. – С. 167–173 (0,36 д.а.).

15. Івашук І. О. Цивілізаційні детермінанти функціонування країн в умовах глобалізації / І. О. Івашук, О. О. Івашук // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 листопада 2008 р.). – К. : НАУ, 2008. – С. 143–147 (0,27/0,17 д.а., особистий внесок: визначено цивілізаційні передумови взаємодії країн в умовах глобалізації).

16. Івашук І. О. Конвергенція митних відносин у глобальному просторі / І. О. Івашук, В. І. Охота // Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: зб. тез II всеукр. міжвузівської наук.-практ. конф. (Рівне, 23–24 квітня 2009 р.). – Рівне : НУВГП, 2009. – С. 67–68 (0,13/0,1 д.а., особистий внесок: запропоновано напрямки конвергенції митних відносин).

АНОТАЦІЯ

Іващук І. О. Митна доктрина глобального простору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2010.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування митної доктрини глобального простору та розроблення на цій основі необхідних інституційно-економічних механізмів для її реалізації. Сформульовано цілісну концепцію митної доктрини через визначення її функцій, цілей і структурних елементів. Розроблено теоретичний апарат пізнання глобалізації та механізму формування митної політики із деталізацією принципів, інструментів, рівнів й напрямків реалізації. Запропоновано структурно-логічну схему впливу сегментів митної доктрини на макроекономічні показники. Розкрито роль митних альянсів у реалізації митної доктрини.

Виявлено спільні та відмінні риси у захисті країнами національних пріоритетів розвитку за умови необхідності координації їхньої митної політики до вимог СОТ у частині застосування тарифних інструментів та модифікації тарифного навантаження на сектори економіки щодо «зв'язаних» тарифів у цих країнах.

Проаналізовано інституційне забезпечення та закономірності формування митної доктрини України. Запропоновано напрями підвищення ефективності управління ризиками в умовах гармонізації митних відносин. Визначено перспективи розвитку митних ініціатив у глобальному просторі за умови виникнення кризових явищ.

Ключові слова: глобальний простір, позиціонування країн, митна доктрина, митна політика, тарифні і нетарифні інструменти, конвергенція митних відносин, митні альянси, митні органи, митна логістика

АННОТАЦИЯ

Иващук И.О. Таможенная доктрина глобального пространства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Тернопольский национальный экономический университет. – Тернополь, 2010.

В диссертации исследованы теоретико-методологические основы и предпосылки формирования таможенной доктрины глобального пространства, обоснованы институционально-правовые и экономические механизмы, необходимые для ее реализации в условиях глобализации. В работе раскрыты теоретические основы глобализации экономических процессов, установлены аксиологические предпосылки позиционирования стран в глобальном пространстве.

Обоснована роль формирования таможенной доктрины в процессах глобального экономического взаимодействия стран. Разработана целостная концепция таможенной доктрины, предложены ее функции, цели, структурные элементы. Предложен теоретический инструментарий исследования таможенной политики с детализацией принципов, инструментов, уровней и направлений реализации. Доказана роль конвергенции таможенных отношений в укреплении таможенного сотрудничества стран.

Предложены теоретико-методологические подходы к исследованию таможенной среды на основе оценивания параметров национальной таможенной доктрины. Разработано структурно-логическую схему влияния сегментов таможенной доктрины на показатель ВВП на душу населения, что дало возможность определить особенности, тенденции, общие и отличительные черты этих процессов в странах-членах ВТО. Учитывая такой подход, определено позиционирование стран в глобальном пространстве, которое продемонстрировало диверсификационное их размещения, что, следовательно, требует разработки новых подходов к стратегии их таможенного сотрудничества.

Исследовано фрагментацию глобального пространства посредством создания таможенных альянсов. Аргументирована необходимость пересмотра функционирования некоторых из них. Определены особенности стран-членов ВТО в использовании механизмов защиты национальных интересов в контексте координации их таможенной политики к требованиям ВТО по использованию тарифных инструментов и модификации тарифной нагрузки на секторы экономики касательно «связанных» тарифов.

Проанализировано институциональное обеспечение развития таможенной доктрины Украины. Предложены направления повышения эффективности управления рисками в условиях гармонизации таможенных отношений на основе разработанной схемы управления рисками с конкретизацией стадий их возникновения в процессе перемещения товаров и предметов через таможенную границу. Предложена модель развития таможенных инициатив в глобальном пространстве в условиях усиления последствий мирового экономического кризиса.

Ключевые слова: глобальное пространство, позиционирование стран, таможенная доктрина, таможенная политика, тарифные и нетарифные инструменты, конвергенция таможенных отношений, таможенные альянсы, таможенные органы, таможенная логистика.

ANNOTATION

Ivashchuk I. O. Customs Doctrine of Global Space. - Manuscript.

Thesis is to achieve the Doctor of Economic Sciences scientific degree, specialty 08.00.02 - World Economy and International Economic Relations. - Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2010.

The theoretical and methodological principles of forming customs doctrine of global space and working out the necessary institutional and economic mechanisms for its implementation on this base have been substantiated in the thesis. A coherent concept of customs doctrine by defining its functions, objectives and structural elements has been formulated. A theoretical apparatus of globalization cognition and the mechanism of the customs policy formation with the detailed principles, tools, levels and directions of implementation has been worked out. The role of customs alliances in the implementation of the customs doctrine has been depicted. There are common and distinguishing features in the countries protection of the development national priorities according to the condition of necessary coordination of their customs policy with the WTO rules in the application of tariff instruments and modifications of the tariff burden on the sectors of the “bound” tariffs in these countries.

The institutional provision and patterns of Ukraine’s customs doctrine have been analyzed. The directions of risk management effectiveness increasing in the conditions of customs relations harmonization have been proposed. The prospects for development of customs initiatives in the global environment provided by crisis phenomena have been defined.

Keywords: global space, countries positioning, customs doctrine, customs policy, tariff and non-tariff instruments, convergence of customs relations, customs alliances, customs authorities, customs logistics.